

Poldis rapportage 2011

15 juni 2012

Bas Tierolf
Niels Hermens

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	Leeswijzer	3
1.2	Discriminatie	4
1.3	Registratie discriminatie-incidenten	4
	Selectie incidenten 2011.....	5
	Discriminatoir karakter en discriminatoire uitingen	6
2	Aantal incidenten	7
2.1	Discriminatiegronden	10
2.2	Verschijningsvormen discriminatie	12
2.3	Geslacht van daders en slachtoffers.....	13
3	Verschillende typen discriminatie-incidenten	16
3.1	Grondslagen en verschijningsvormen discriminatie-incidenten.....	18
3.2	Belediging ambtenaren in functie.....	19
4	Incidenten naar regio	23
4.1	Trendgegevens (2008-2011).....	30
5	Conclusie en discussie.....	33
5.1	Inhoudelijke conclusies.....	33
5.2	Registratie van discriminatoire incidenten door de regiokorpsen.....	34
6	Literatuur	35

1 Inleiding

Deze Poldis rapportage 2011 geeft het Criminaliteitsbeeld Discriminatie over het jaar 2011. De analyse is in opdracht van het Landelijk Expertisecentrum Diversiteit (LECD) uitgevoerd door het Verweij-Jonker instituut.

Het LECD ondersteunt korpsen in de aanpak van discriminatiebestrijding. De vijftientig politieregio's en het KLPD registreren vanaf 2008 incidenten met een discriminatoir karakter.¹

Sinds 2009 gebeurt dit op basis van het registratiesysteem Basis Voorziening Handhaving (BVH). Elke regio brengt de gegevens van incidenten met een discriminatoir karakter over naar het landelijke uniforme regionale zaaksoverzicht. Dit is een Excel bestand dat door het LECD is opgesteld. Daarnaast worden de incidenten uit het zaaksoverzicht in elke politieregio besproken in een Regionaal Discriminatie Overleg (RDO). Aan dit overleg nemen de politie, een vertegenwoordiger van de antidiscriminatie voorziening, een gespecialiseerde officier van Justitie, en soms ook een gemeentelijke vertegenwoordiger deel. De zaaksoverzichten (Excel-bestanden) zijn tevens de bron voor de jaarlijkse Poldis rapportage.

1.1 Leeswijzer

Het vervolg van deze inleiding geeft de definitie van discriminatie die in deze rapportage wordt gehanteerd, als ook achtergrondinformatie over Nederlandse organisaties die incidenten met een discriminatoir karakter registreren, en beschrijft de ontwikkeling van de gebruikte gegevens voor deze Poldis rapportage. In hoofdstuk 2 worden gegevens over alle in 2011 door de politie geregistreerde incidenten getoond en worden deze vergeleken met de incidenten in voorgaande jaren. De data geven inzicht in verschijningsvormen en gronden van discriminatie. We vergelijken de aard van de incidenten in 2011 met die in voorgaande jaren. Net als in 2009 en 2010 is het criminaliteitsbeeld discriminatie zeer gevarieerd (De Wit & Sombekke, 2011; De Wit & Sombekke, 2010). In hoofdstuk 3 wordt vervolgens onderscheid gemaakt tussen incidenten met een discriminatoir karakter (discriminatoire lading) en incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen (zie paragraaf 1.3.1). Hoofdstuk 4 laat verschillen zien tussen de politieregio's. In het vijfde hoofdstuk besteden we tot slot aandacht aan de conclusies en aan het belang van een eenduidige registratie door de politieregio's.²

De Poldis rapportage 2011 verschilt op twee aspecten van de rapportages in eerdere jaren. In de eerste plaats worden de gegevens in grafieken en kaarten weergegeven in plaats van in tabellen. Daarnaast maken we in de Poldis rapportage 2011 onderscheid tussen incidenten met een discriminatoir karakter en incidenten met discriminatoire uitingen³, waar in voorgaande jaren alleen over alle incidenten in totaal is gepresenteerd.

---

¹ Dit zijn niet de enige instanties die over discriminatie publiceren. Ook het Openbaar Ministerie en het Meldpunt Discriminatie publiceren jaarlijks cijfers met betrekking tot discriminatie binnen de Nederlandse samenleving.

² In een brief aan de tweede kamer van 7 juli 2011 geven de minister van Veiligheid en Justitie, en de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties al aan dat na de publicatie van Poldis 2009 stappen zijn gezet om de dataverzameling en registratie van discriminatie op orde te krijgen.

³ Bij incidenten met discriminatoire uitingen gaat het bijvoorbeeld om het beledigen van ambtenaren in functie door middel van antisemitische uitingen. De persoon die beledigt gebruikt de discriminatoire uiting hier niet specifiek met de bedoeling te discrimineren, maar 'gewoon' als scheldwoord. In paragraaf 1.3 over de onderzoeksverantwoording gaan we verder in op welke incidenten we waarom op welke manier presenteren in deze rapportage.

1.2 Discriminatie

De wetsartikelen 137c t/m 137f over discriminatie beschrijven dat sprake is van discriminatie indien degene die de uiting plaatst - mondeling dan wel in de vorm van een voorwerp (boeken, afbeeldingen, beeld en geluid) - redelijkerwijs kan vermoeden hiermee een groep mensen te beledigen. We gaan in deze rapportage uit van de zes discriminatiegronden zoals die worden genoemd in de artikelen 137c tot en met 137g van het wetboek van strafrecht. Dit zijn ras, godsdienst, levensovertuiging, geslacht, seksuele gerichtheid, en handicap (lichamelijke, psychische of verstandelijke). Antisemitisme is toegevoegd als los item omdat er vanaf 2010 meer behoefte bestaat aan inzichten in deze specifieke vorm van discriminatie. Discriminatie met als grondslag ras gaat over discriminatie op basis van verschillende kenmerken van fysieke, etnische, geografische, culturele of historische aard of die de nationale herkomst betreffen. Het verschil tussen godsdienst en levensovertuiging is dat bij godsdienst een God - een bovennatuurlijke macht - centraal staat, terwijl levensovertuiging fundamentele opvattingen over het leven betreft zonder dat daaraan een geloof ten grondslag ligt. Bij belediging van gehandicapten gaat het om een belediging van een groep mensen op grond van een gebrek of stoornis die een ieder redelijkerwijs als handicap zal ervaren (Wetboek van Strafrecht, 2008).

In het Wetboek van Strafrecht zijn verschillende vormen van discriminatie strafbaar gesteld. Dit zijn beledigen (Artikel 137c); aanzetten tot haat, discriminatie of geweld (Artikel 137d); in het openbaar maken, toezenden en verspreiden van uitlatingen die een groep mensen beledigen op grond van een van de zes genoemde discriminatiegronden. Hiertoe behoren ook voorwerpen zoals boeken, tijdschriften, afbeeldingen en beeld- en geluidsdragers die mensen beledigen (Artikel 137e); deelnemen aan en steunen van discriminatoire activiteiten (Artikel 137f); en beroepsmatige discriminatie (Artikel 137g). Bij de politie komen ook meldingen en aangiften binnen van commune delicten, bijvoorbeeld openlijke geweldpleging (Artikel 141), eenvoudige belediging (Artikel 300), of mishandeling (Artikel 301), met een discriminatoir karakter, vaak het motief van het delict⁴. Ook deze worden gepresenteerd in deze Poldis rapportage.

1.3 Registratie discriminatie-incidenten

Sinds 2009 registreert de politie meldingen en aangiften van discriminatie in het registratiesysteem BVH. Per politieregio worden incidenten met een discriminatoir karakter geselecteerd door middel van een zoekopdracht (query) in het registratiesysteem. De lijsten met incidenten worden door een medewerker van het politiekorps ingevuld in het zaaksformulier. De data voor deze Poldis rapportage zijn verkregen op basis van alle zaaksformulieren (Excelbestanden) van 2011. De incidenten in de zaaksformulieren bevatten korte omschrijvingen. Op basis van deze omschrijvingen zijn de incidenten gecodeerd op twee kenmerken: discriminatiegrond en wijze van discriminatie. In sommige gevallen is dit in de zaaksformulieren al gedaan door de aandachtsfunctionarissen bij de politie en hebben wij deze coderingen alleen gecontroleerd. Incidenten die bij nader inzien toch geen discriminatoir karakter hebben zijn verwijderd uit de database.

Het LECD heeft sinds de eerste Poldis rapportage een aantal verbeteringen doorgevoerd in de systematiek van dataverzameling. De gevolgen van deze verbeteringen zijn nog niet allemaal in de data voor deze rapportage terug te vinden, maar zullen in de nabije toekomst wel tot een verbeterde registratie en dataverzameling leiden. De verbeteringen betreffen een aantal verschillende onderwerpen. In samenwerking met de regio's is in 2011 een

---

⁴ Bij commune delicten met een discriminatoir aspect treedt strafvermeerdering op.

nieuw en verbeterd zaaksformulier ontwikkeld. Deze vernieuwde versie is eind 2011 naar de regio's verzonden en daarmee landelijk ingevoerd. Door de regio's worden nu conform dit landelijke format de geregistreerde incidenten ingediend. Tevens is er een handleiding ontwikkeld voor het invullen van het vernieuwde format. Een belangrijke verbetering betreft de update van de query. Uit deze Poldis 2011 rapportage blijkt dat nog niet elke regio structureel de query gebruikt om de discriminatoire incidenten uit het registratiesysteem te onttrekken. Dit kan een verklaring zijn voor verschillen tussen regio's ten aanzien van aantallen geregistreerde incidenten. Een andere verklaring van de regionale verschillen kan gevonden worden in het feit dat in een aantal regio's alleen discriminatoire incidenten worden geregistreerd en geen discriminatoire uitingen (zie hiervoor pagina 6). In het najaar van 2012 worden voorstellen gepresenteerd rondom de analysemethode die door de regio's kan worden gehanteerd om de incidenten uit het BVH te onttrekken. Een andere verbetering betreft de vernieuwde website www.hatecrimes.nl die eind 2011 is gelanceerd door de Minister van Veiligheid en Justitie, Mr. I. Opstelten. De website biedt burgers de mogelijkheid om direct online aangifte te doen van een discriminatie-incident. Ook kunnen burgers een melding doen, dit kan zelfs anoniem. De meldingen worden gescreend door het LECD om vervolgens in de regio door de lokale politie het onderzoek te laten verrichten. Hieraan gekoppeld is begin 2012 gestart met een voorlichtingscampagne. De resultaten van deze campagne zijn in de loop van 2012 te meten en zullen volgend jaar worden opgenomen binnen POLDIS.

Mensen die in Nederland discriminatie ervaren kunnen dit ook bij andere instellingen dan de politie melden, zoals de Commissie Gelijke Behandeling (CGB), de lokale antidiscriminatievoorzieningen en -meldpunten (ADV's), en het Meldpunt Internet Discriminatie (MDI). Aangezien in deze rapportage niet wordt ingegaan op de meldingen bij het CGB, ADV's en MDI komen de hierboven genoemde incidenten alleen in deze rapportage voor zover hier bij de politie melding of aangifte over is gedaan.

Selectie incidenten 2011

In totaal zijn door de 25 regiokorpsen en de KLPD 3.021 incidenten geregistreerd. 129 incidenten zijn dubbel geregistreerd. Deze zijn verwijderd uit de database. Vervolgens zijn 90 incidenten verwijderd waarvan de beschrijvingen bij nader inzien toch niet duiden op een discriminatoir karakter. Een voorbeeld is onderstaand incident waarbij politieagenten weliswaar voor van alles en nog wat worden uitgemaakt, maar waarbij geen sprake is van een discriminatoire uiting.

'Tijdens de rit naar het politiebureau hoorden wij dat verdachte X meerdere malen tegen ons riep dat wij de klos waren als hij ons in de toekomst tegen zou komen, zowel privé als tijdens onze dienstdienst. Tevens hoorden wij dat verdachte X ons bleef uitschelden voor kutwouten, klootzakken, kankerlijers. Wij doen hierbij aangifte van bedreiging en belediging van een politieambtenaar in functie tegen verdachte X.'

Bij andere geregistreerde incidenten die zijn verwijderd is de beschrijving te kort om vast te kunnen stellen of sprake is van een incident met een discriminatoir karakter. Één beschrijving luidde bijvoorbeeld:

'Burentwist. Verdachte spuugde op de linkerschouder van de aangever.'

Tot slot kan het ook op een andere manier onduidelijk zijn of een incident wel of geen discriminatoir karakter heeft. Één van de beschrijvingen luidde bijvoorbeeld dat een Marokkaanse vrouw voor de derde keer bij de bushalte voorbij is gereden door een bus. Het is hier onduidelijk of de buschauffeur discrimineert door niet voor haar te stoppen of dat hij haar niet

ziet staan. Dit type incidenten zijn verwijderd uit de dataset, ook omdat het onwaarschijnlijk is dat drie maal dezelfde buschauffeur voorbij reed.

Tabel 1 Aantal aangeleverde incidenten per jaar.

	2008	2009	2010	2011
<i>Aantal incidenten aangeleverd door de politieregio's</i>	2.275	2.577	2.777	3.021
<i>Aantal verwijderde incidenten (dubbel geregistreerde incidenten of geen discriminatie)</i>	37	365	239	219
<i>Netto aantal incidenten</i>	2.238	2.212	2.538	2.802

Tabel 1 laat zien dat het netto aantal geregistreerde incidenten met ruim 10% is toegenomen in 2011. Dat kan meerdere oorzaken hebben. Enerzijds kan er sprake zijn van een feitelijke toename. Anderzijds kan het ook zijn dat het registreren van discriminatie-incidenten steeds meer prioriteit krijgt binnen de politiekorpsen.

Discriminatoir karakter en discriminatoire uitingen

In deze rapportage maken we onderscheid tussen incidenten met een discriminatoir karakter en incidenten met discriminatoire uitingen zonder dat degene die wordt beledigd zich gediscrimineerd hoeft te voelen. Incidenten met discriminatoire uitingen zijn bijvoorbeeld incidenten waarbij uitingen als 'homo' of 'jood' gebruikt worden als scheldwoord. Een ander type incident dat vaak is geregistreerd zijn bekladdingen of bekrassingen van objecten in de openbare ruimte, zoals bijvoorbeeld een hakenkruis op een willekeurige geparkeerde auto. Ook dit type incidenten nemen we mee als incidenten waarbij sprake is van discriminatoire uitingen. Het wordt anders wanneer een hakenkruis is gekrast of getekend op een synagoge of moskee. Dan spreken we van een incident met een discriminatoir karakter. Onderstaande twee beschrijvingen zijn voorbeelden van incidenten met alleen discriminatoire uitingen.

'Collega's van handhaving zouden in een bekeuringsituatie uitgemaakt zijn voor: "kanker-homo's".'

'Verdachte (dronken) was lastig voor café en viel medewerker lastig. Rapporteurs sommeren verdachte weg te gaan. Verdachte blijft medewerker lastig vallen en scheldt daarbij naar medewerker van café: "Wat moet je nou homo?".'

Bijna de helft van de 2.802 geregistreerde incidenten zijn incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen (zie tabel 2). Om te laten zien welke incidenten veel voorkomen worden in hoofdstuk 3 de gegevens over deze twee type incidenten apart gepresenteerd.

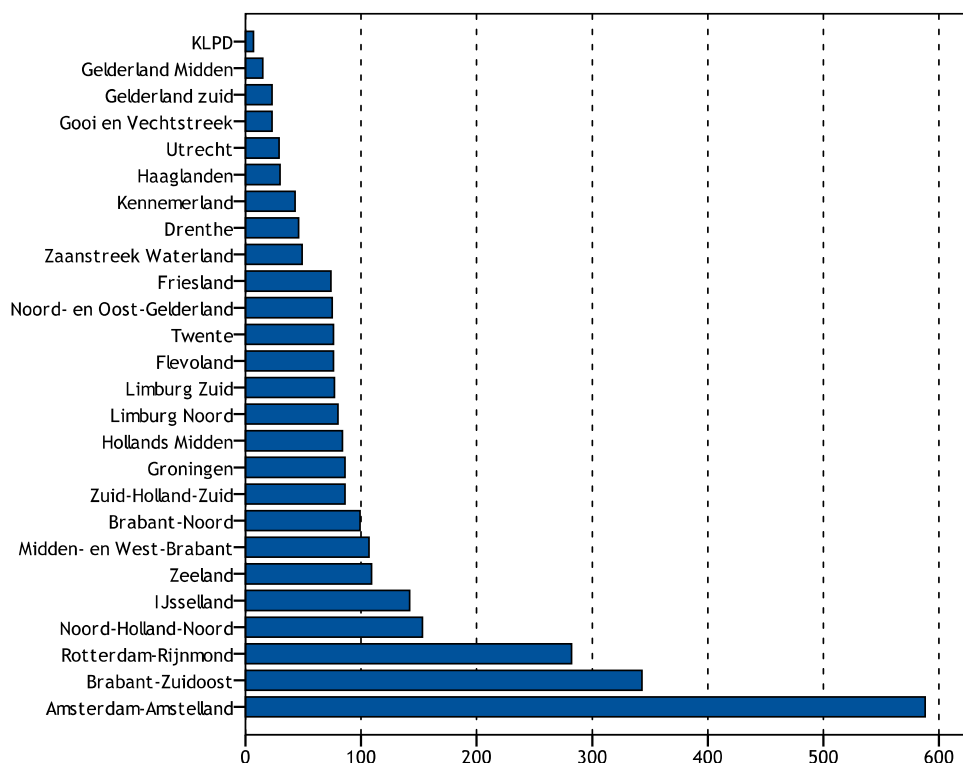
Tabel 2 Aantal incidenten met discriminatoir karakter en aantal incidenten met alleen discriminatoire uitingen

	2011
<i>Incidenten met een discriminatoir karakter</i>	1.488
<i>Incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen</i>	1.314
<i>Totaal aantal incidenten</i>	2.802

2 Aantal incidenten

Dit hoofdstuk toont gegevens over alle in 2011 geregistreerde incidenten met een discriminatoire karakter en met discriminatoire uitingen. Het aantal keer dat de verschillende grondslagen en verschijningsvormen van discriminatie zijn geregistreerd wordt vergeleken met de aantallen in voorgaande jaren. Onderstaande figuur presenteert allereerst het aantal geregistreerde incidenten per politieregio. Tabel 3 geeft vervolgens een vergelijking van het aantal geregistreerde incidenten per politieregio in de afgelopen jaren.

Figuur 1 Totaal aantal incidenten 2011 naar regio

Per regio zijn er grote verschillen in het aantal geregistreerde incidenten met een discriminatoire karakter of met discriminatoire uitingen. Dit heeft te maken met het aantal incidenten in de verschillende politieregio's maar ook met de wijze van registreren (zie paragraaf 1.3).

Tabel 3 laat zien dat het aantal geregistreerde incidenten is toegenomen ten opzichte van eerdere jaren. Dit kan te maken hebben met een verandering in prioriteiten bij de regiokorpsen. Er lijkt meer aandacht te worden besteed aan het registreren van dit type incidenten. De Commissie Gelijke Behandeling signaleert bijvoorbeeld geen toename in het aantal klachten over discriminatie dat zij binnenkrijgt (Commissie Gelijke Behandeling, 2011).

De trend in het aantal gesignaleerde incidenten met een discriminatoire karakter of waarbij sprake is van discriminatoire uitingen verschilt per politieregio. In de regio's Amsterdam-Amstelland en Brabant Zuidoost is het aantal geregistreerde incidenten bijvoorbeeld sterk toegenomen, terwijl in de regio's Rotterdam Rijnmond en Limburg-Zuid juist een afname is te zien.

Deze verschillen betekenen niet dat de ene regio 'beter' registreert dan de andere, maar dat zij dit op een verschillende manier doen. Zo kan een regio de prioriteit leggen bij ander type incidenten of is het mogelijk dat een regio' bij een bepaald type incident met een discriminatoir karakter een andere definitie hanteert.

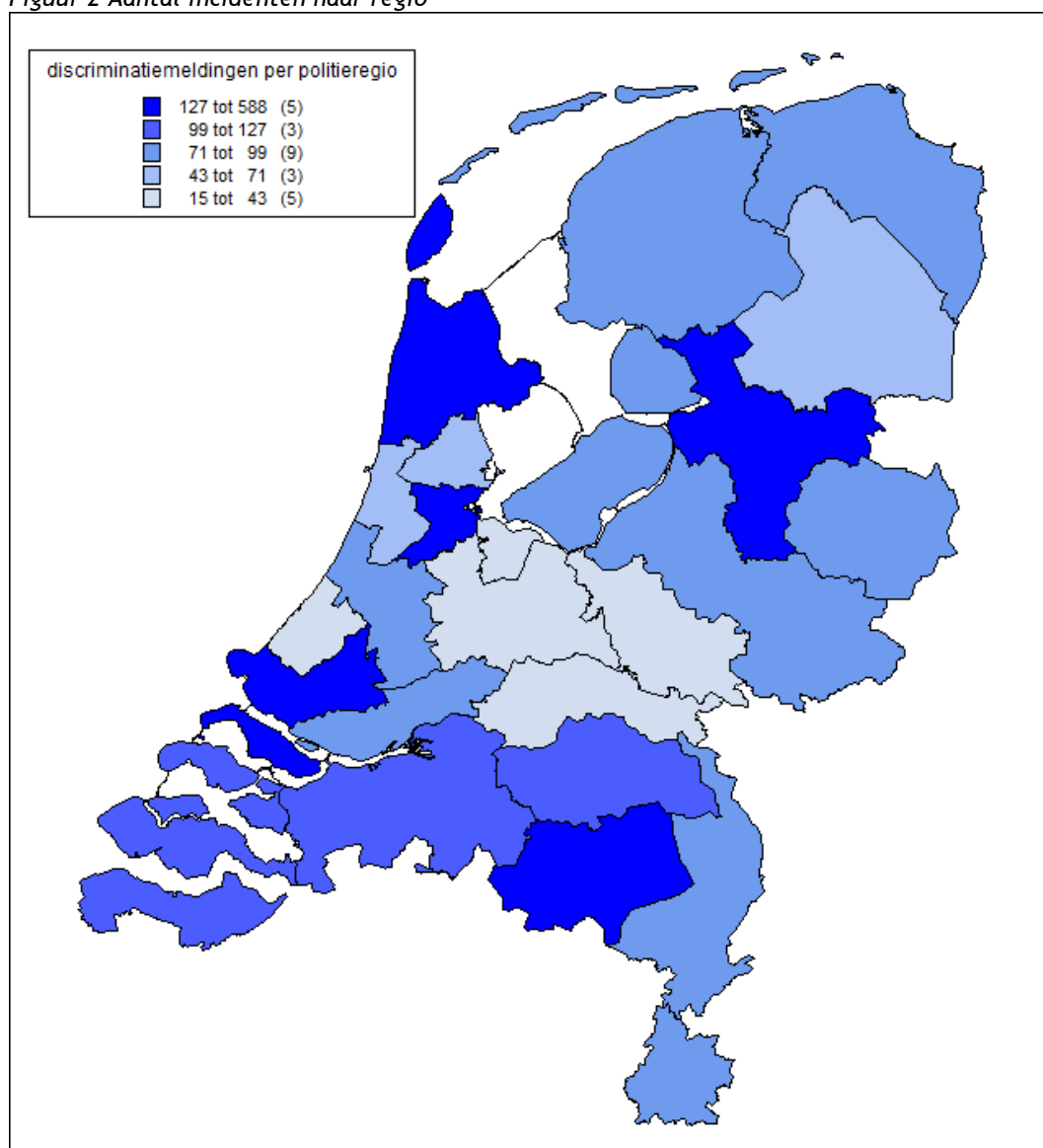
Tabel 3 aantal incidenten met een discriminatoir karakter of discriminatoire uitingen in de jaren 2008 tot en met 2011 naar regio

<i>Politieregio</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>
Amsterdam-Amstelland	354	269	476	588
Brabant Zuidoost	47	55	100	343
Rotterdam Rijnmond	86	285	455	282
Noord-Holland-Noord	131	26	138	153
IJsselland	127	110	106	142
Zeeland	78	201	125	109
Midden- en West Brabant	45	66	84	107
Brabant-Noord	17	93	63	99
Groningen	23	35	58	86
Zuid-Holland-Zuid	159	98	105	86
Hollands Midden	48	25	20	84
Limburg Noord	175	148	120	80
Limburg Zuid	192	195	129	77
Twente	167	123	113	76
Flevoland	24	66	65	76
Noord- en Oost Gelderland	71	105	99	75
Friesland	27	23	45	74
Zaanstreek Waterland	102	48	-	49
Drenthe	0	12	37	46
Kennemerland	91	24	92	43
Haaglanden	41	53	19	30
Utrecht	61	71	34	29
Gelderland Zuid	133	27	15	23
Gooi en Vechtstreek	10	29	22	23
Gelderland Midden	18	22	18	15
KLPD	11	3	-	7
Totaal	2.238	2.212	2.538	2.802

De kaart van Nederland in figuur 2 maakt in een oogopslag inzichtelijk in welke politieregio's veel incidenten zijn geregistreerd en in welke juist weinig. Hoe donkerder de kleur van de politieregio hoe meer incidenten in die regio zijn geregistreerd.

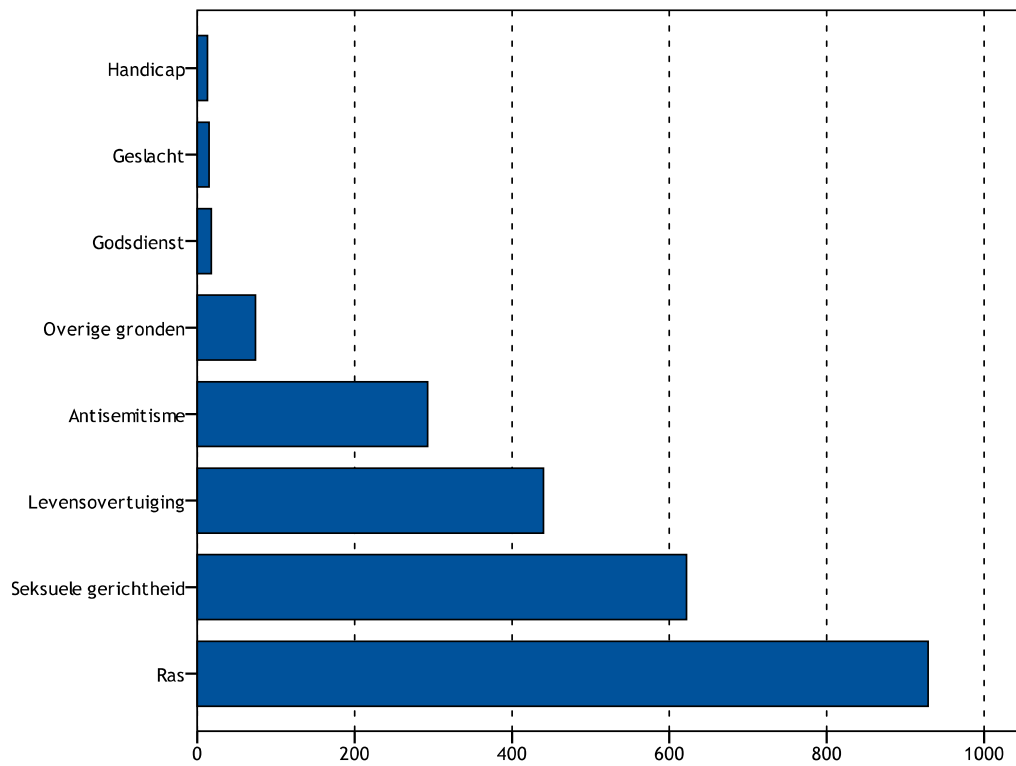
Figuur 2 Aantal incidenten naar regio

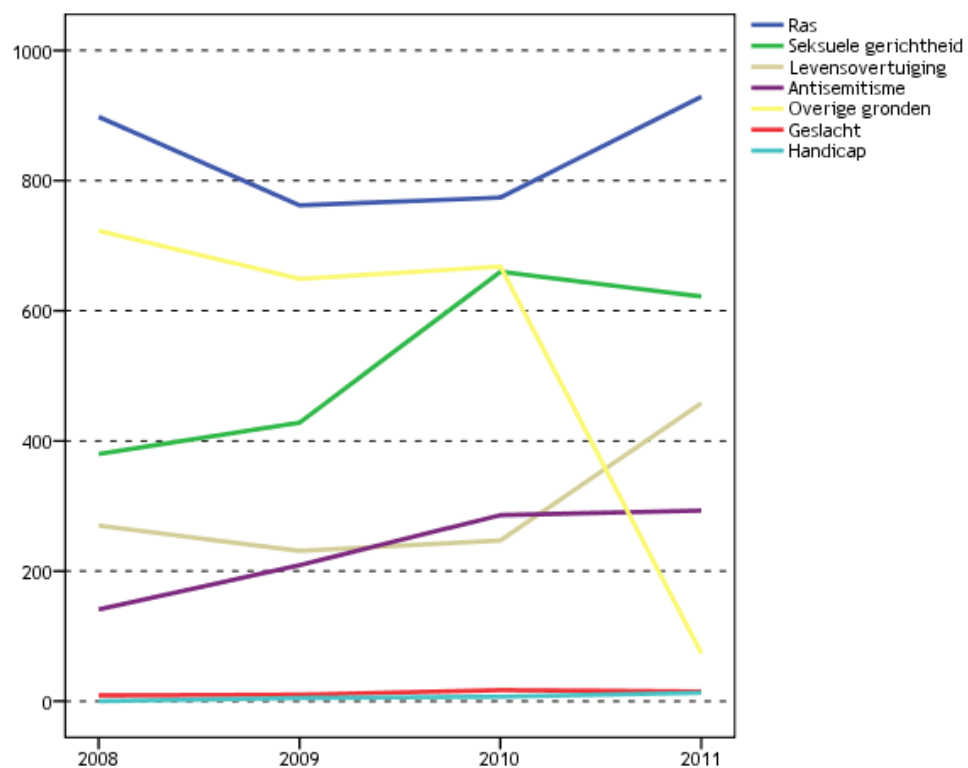
2.1 Discriminatiegronden

Onderstaand figuur 3 toont het aantal incidenten met verschillende discriminatiegronden. Bij het grootste deel van de incidenten met een discriminatoir karakter is ras de grondslag van de discriminatie. Dit komt overeen met bevindingen uit eerdere jaren (zie figuur 4).

Figuur 3 Aantallen incidenten naar discriminatiegrond

Figuur 4 Trends in aantallen incidenten naar discriminatiegrond

2.2 Verschijningsvormen discriminatie

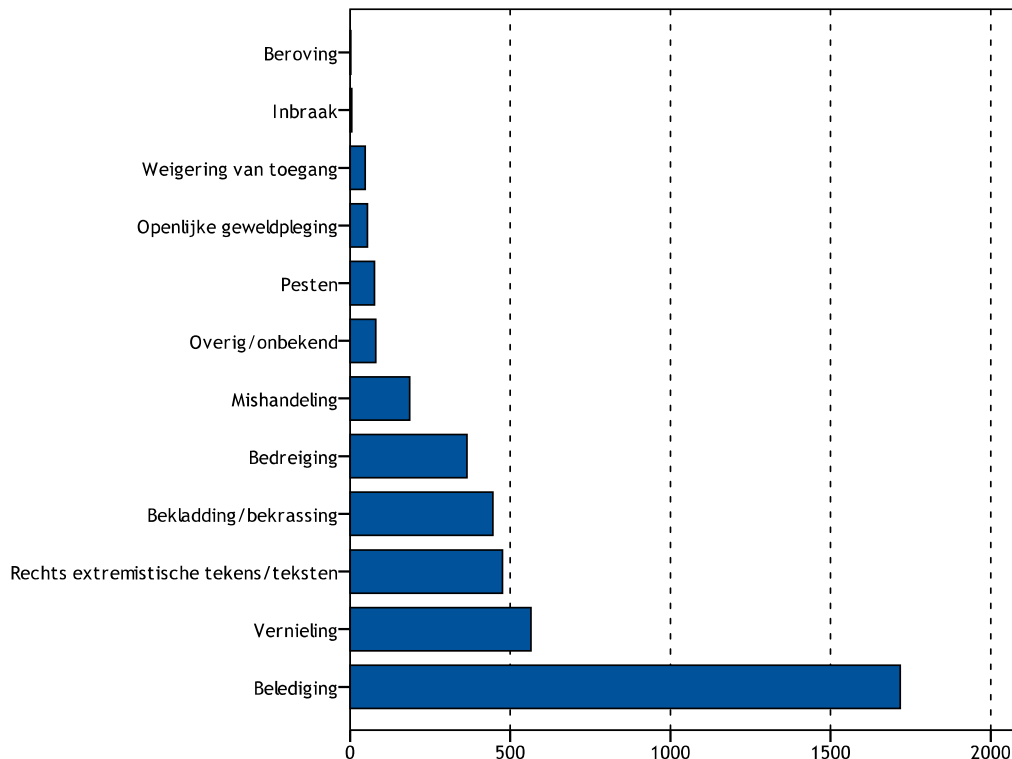
De discriminatie kan per incident verschillende verschijningsvormen hebben. Het komt ook voor dat bij één incident meerdere verschijningsvormen van discriminatie heeft, zoals in onderstaande beschrijving waarbij sprake is van zowel belediging als bedreiging.

'Meldster wordt al geruime tijd door haar burens lastiggevallen en gediscrimineerd. Er wordt gezegd: "Tyfus bloedhond, kanker mongool, fucking rot buitenlander, je hoort hier niet thuis, ik ga je woning in de fik steken".'

Incidenten als bovenstaande zijn als één incident meegenomen in het totaal aantal incidenten, maar tellen bij de gegevens over de verschijningsvorm van discriminatie mee bij beide verschijningsvormen. Het totaal aantal verschijningsvormen is daardoor hoger dan het totaal aantal incidenten. De dubbeltellingen zijn echter wel zinvol omdat daardoor beter tot uiting komt hoe vaak de verschillende verschijningsvormen relatief voorkomen.

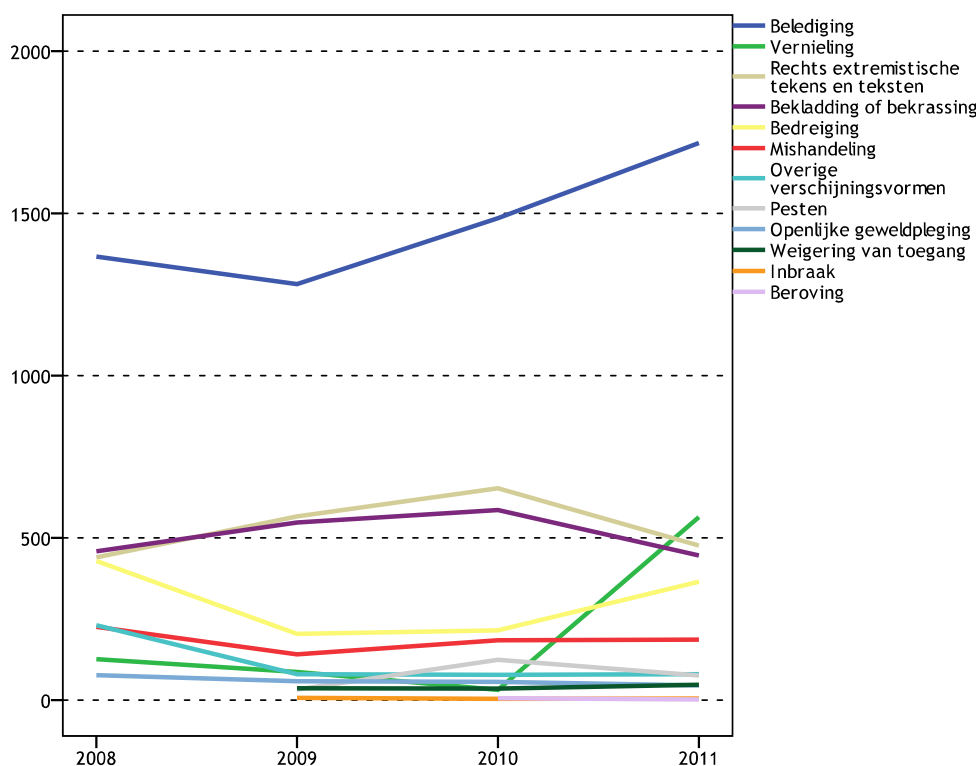
De verschijningsvorm van discriminatie die het meest voorkomt is belediging (1717 keer). Vernieling (564), het aanbrengen van rechts-extremistische tekens/teksten (476), bekladding/bekrassing (446) en bedreiging (365) komen in mindere mate voor. Inbraken en berovingen met een discriminatoir karakter zijn zeldzaam, in 2011 vijf respectievelijk twee maal (zie figuur 5).

Figuur 5 Aantallen incidenten naar wijze van discriminatie

Net als in 2011 kwam in voorgaande jaren discriminatie door belediging veel vaker voor dan de andere vormen van discriminatie (zie figuur 6). We signaleren een toenemende trend in het aantal geregistreerde discriminerende beledigingen. Bij de incidenten waarbij sprake is van rechts extremistische tekens of bekladding/bekrassing zien we echter een trendbreuk. Ten opzichte van 2010 zijn in 2011 177 respectievelijk 140 minder incidenten met deze verschijningsvorm van discriminatie geregistreerd. Stijgingen en dalingen in aantallen kunnen ook te wijten zijn aan het feit dat korpsen ten opzichte van eerdere jaren meer of minder aandacht hebben voor bepaalde typen discriminatoire incidenten, waardoor deze vaker of juist minder vaak worden geregistreerd. Uit het onderstaande valt ook op te maken dat er op een groot aantal terreinen sprake is van een stabilisering (bij mishandeling bijvoorbeeld).

Figuur 6 Trends in aantallen incidenten naar wijze van discriminatie

2.3 Geslacht van daders en slachtoffers

Bij 23 van de 25 regio's wordt het geslacht van de daders en slachtoffers (voor zover bekend) gekoppeld aan de incidenten. In de onderstaande tabellen staat de verdeling naar geslacht van de daders en slachtoffers voor de jaren 2008-2011 weergegeven, waarbij alleen de incidenten uit de 23 regio's waar dit gegeven wordt vastgelegd, zijn meegenomen.

Tabel 4 Incidenten naar geslacht van de daders 2008-2011

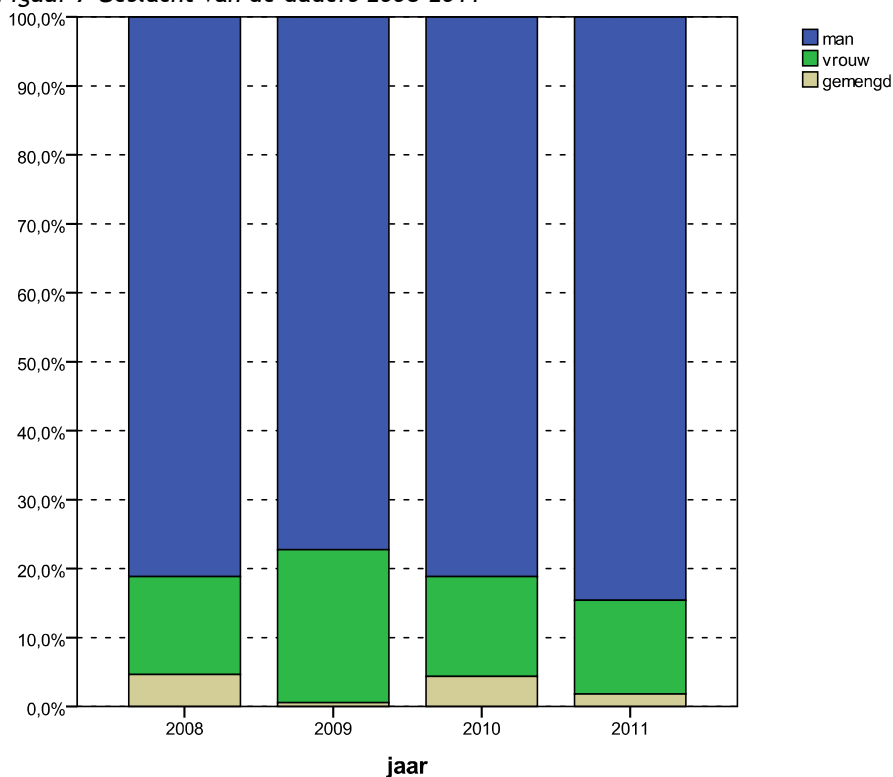
	2008		2009		2010		2011	
	n	%	n	%	n	%	n	%
onbekend	733	41,1	881	46,5	1161	50,5	1017	47,0
man	851	47,8	781	41,2	925	40,2	972	44,9
vrouw	149	8,3	224	11,8	165	7,2	156	7,2
gemengd	49	2,7	6	0,3	50	2,2	21	1,0
totaal	1782	100,0	1892	100,0	2301	100,0	2166	100,0

Tabel 5 Incidenten naar geslacht van de slachtoffers 2008-2011

	2008		2009		2010		2011	
	n	%	n	%	n	%	n	%
onbekend	733	41,1	877	46,3	1282	55,7	985	45,5
man	851	47,8	698	36,8	665	28,9	823	38,0
vrouw	149	8,3	314	16,6	335	14,6	327	15,1
gemengd	49	2,7	6	0,3	19	0,8	31	1,4
totaal	1782	100,0	1895	100,0	2301	100,0	2165	100,0

We zien dat bij iets meer dan de helft van de incidenten het geslacht van de daders en slachtoffers bekend is. Dit varieert licht over de jaren heen. Om het onderscheid tussen seksen iets duidelijker in beeld te brengen zijn in de onderstaande figuren alleen die incidenten meegenomen waarbij het geslacht van de daders of slachtoffers bekend was.

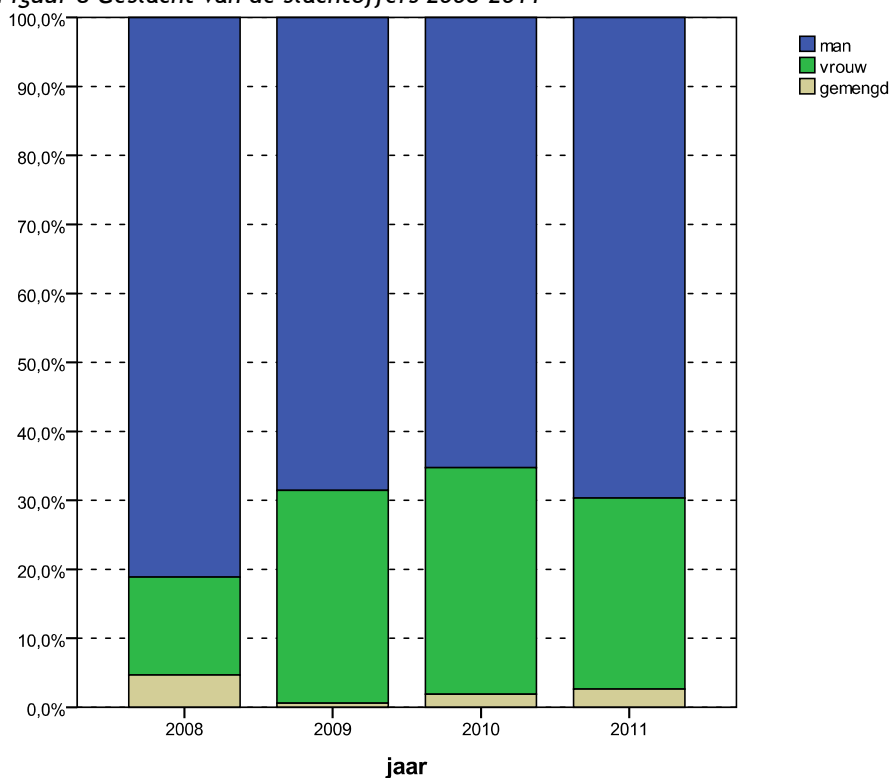
Figuur 7 Geslacht van de daders 2008-2011

We zien dat de verdeling over de jaren redelijk constant is, waarbij de mannen ver in de meerderheid zijn onder de daders (tussen 77% en 85%). Alleen in 2009 zien we relatief iets meer vrouwelijke daders, maar dit lijkt een uitzondering.

Wanneer we naar de slachtoffers kijken zien we een iets ander beeld. Hoewel de mannen nog altijd duidelijk in de meerderheid zijn, zien we wel veel meer vrouwen dan onder de daders. Alleen in 2008 blijft het percentage vrouwelijke slachtoffers duidelijk achter. Daarna schommelt het rond de 30%.

Figuur 8 Geslacht van de slachtoffers 2008-2011

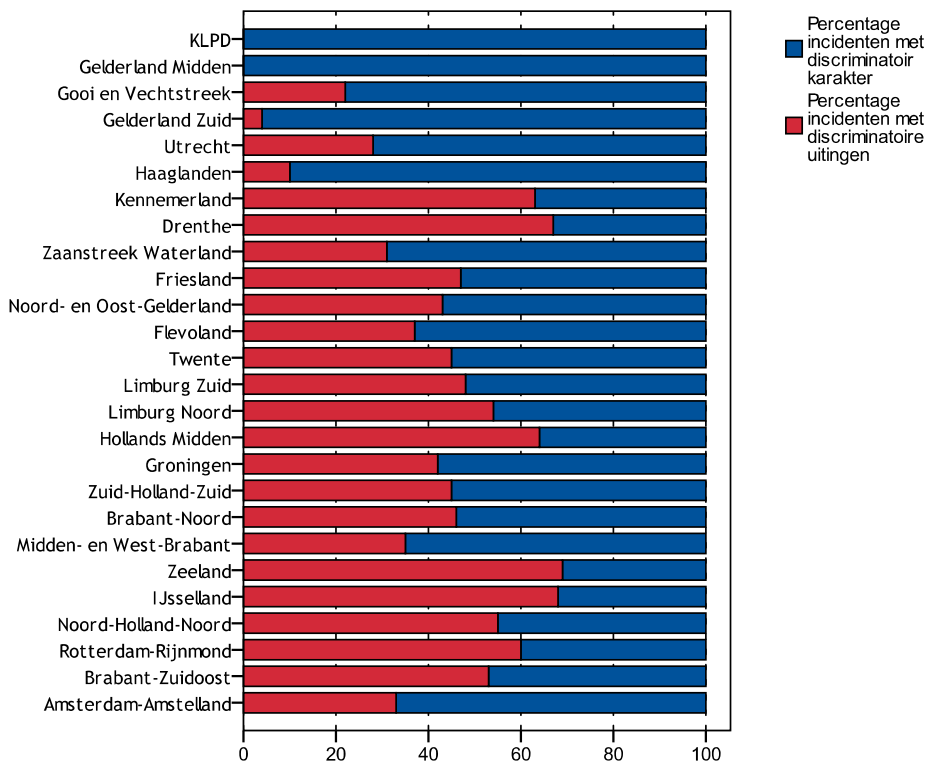

3 Verschillende typen discriminatie-incidenten

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op verschillende typen incidenten. Allereerst worden de verschijningsvormen en grondslagen vergeleken tussen de incidenten met een discriminatoir karakter en de incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen. Tot slot presenteren we de aard van de incidenten met een discriminatoir karakter tegen ambtenaren in functie.

In totaal zijn door de 25 politieregio's en het KLPD 1.488 incidenten met een discriminatoir karakter geregistreerd en 1.314. Figuur 9 en tabel 6 geven per regio het percentage geregistreerde incidenten met een discriminatoir karakter weer ten opzichte van het percentage geregistreerde incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen. Er zijn duidelijke verschillen tussen de regio's. Zo is in de regio's IJsselland, Zeeland, Hollands-Midden, Drenthe en Kennemerland bij meer dan zestig procent alleen sprake van discriminatoire uitingen. De verschillen tussen de regio's zijn op verschillende manieren uit te leggen. Het kan zijn dat in bepaalde regio's het aantal incidenten met discriminatoire uitingen hoger ligt dan in andere regio's. In Rotterdam wordt bijvoorbeeld meer dan gemiddeld het woord 'Jood' als scheldwoord gebruikt. Aan de andere kant kan het ook zijn dat in bepaalde regio's dit type incidenten (vrijwel) niet wordt geregistreerd.

Figuur 9 Verdeling incidenten met discriminatoir karakter en incidenten met alleen discriminatoire uitingen per regio

Tabel 6 Verdeling (in percentages) incidenten met discriminatoir karakter en incidenten met alleen discriminatoire uitingen per regio

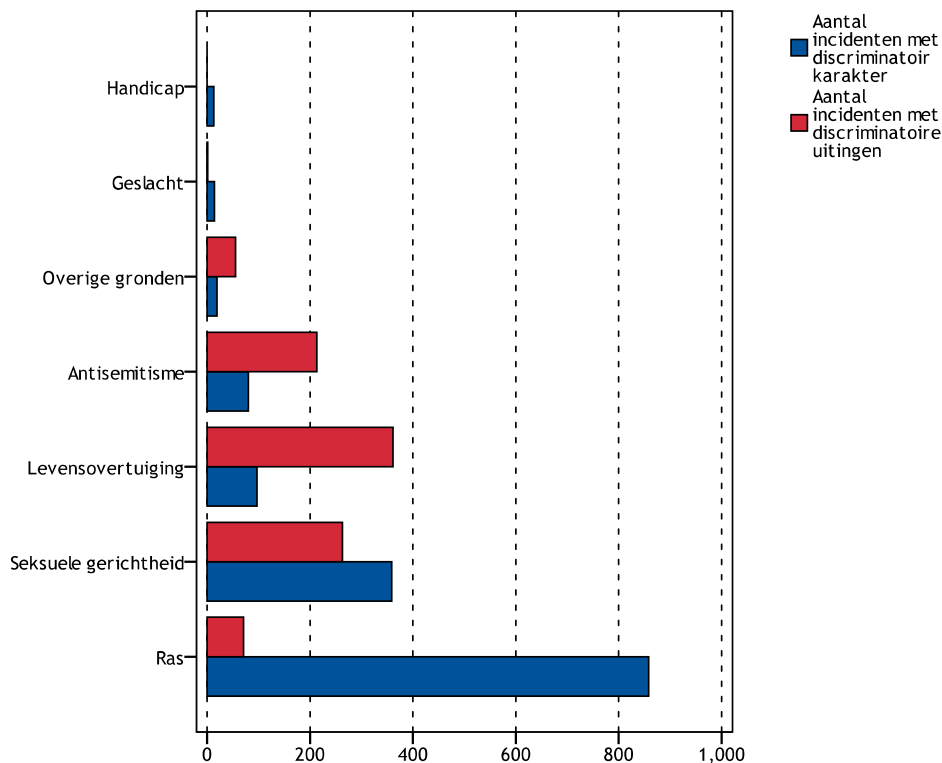
<i>Politieregio</i>	<i>Totaal aantal incidenten</i>	<i>Percentage incidenten met discriminatoir karakter</i>	<i>Percentage incidenten met discriminatoire uitingen</i>
Amsterdam-Amstelland	588	67%	33%
Brabant Zuidoost	343	47%	53%
Rotterdam Rijnmond	282	40%	60%
Noord-Holland-Noord	153	45%	55%
IJsselland	142	32%	68%
Zeeland	109	31%	69%
Midden- en West Brabant	107	65%	35%
Brabant-Noord	99	54%	46%
Groningen	86	58%	42%
Zuid-Holland-Zuid	86	55%	45%
Hollands Midden	84	36%	64%
Limburg Noord	80	46%	54%
Limburg Zuid	77	52%	48%
Twente	76	55%	45%
Flevoland	76	63%	37%
Noord- en Oost Gelderland	75	57%	43%
Friesland	74	53%	47%
Zaanstreek Waterland	49	69%	31%
Drenthe	46	33%	67%
Kennemerland	43	37%	63%
Haaglanden	30	90%	10%
Utrecht	29	72%	28%
Gelderland Zuid	23	96%	4%
Gooi en Vechtstreek	23	78%	22%
Gelderland Midden	15	100%	0%
KLPD	7	100%	0%
<i>Totaal</i>	<i>2.802</i>	<i>53%</i>	<i>47%</i>

3.1 Grondslagen en verschijningsvormen discriminatie-incidenten

Deze paragraaf vergelijkt de grondslagen en de verschijningsvormen van incidenten met een discriminatoir karakter met deze kenmerken van incidenten met alleen discriminatoire uitingen. Een eerste waarneming is dat deze twee soorten incidenten erg van elkaar verschillen.

De grondslag van discriminatie bij incidenten met een discriminatoir karakter is voornamelijk ras, namelijk 61 procent. Bij iets meer dan een kwart van de incidenten is sprake van discriminatie vanwege seksuele gerichtheid. Bij de incidenten waarbij sprake is van discriminatoire uitingen zijn dit voornamelijk uitdrukkingen die te maken hebben seksuele gerichtheid, levensovertuiging of antisemitisme. Het gaat hierbij vooral om beledigingen in de trend van ‘...homo’ of ‘...jood’ of het met rechts-extremistische tekens bekladden van objecten in de openbare ruimte (zie figuur 10). 386 incidenten (29 procent) met discriminatoire uitingen zijn gericht tegen ambtenaren in functie.

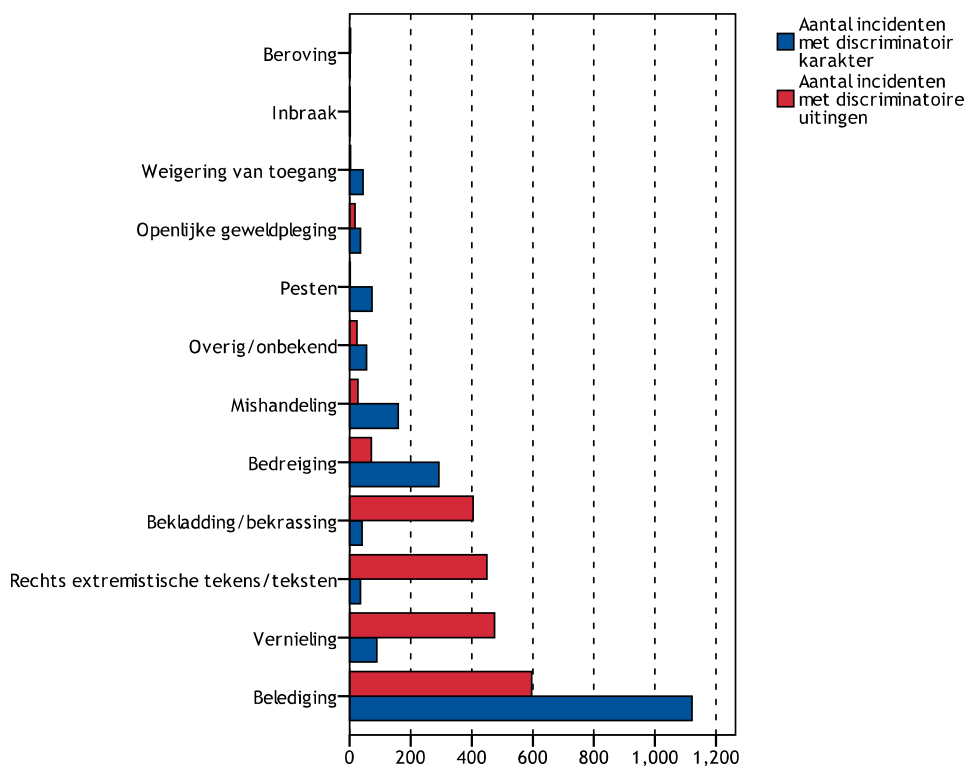
Figuur 10 Grondslagen discriminatie vergeleken tussen incidenten met discriminatoir karakter en incidenten met alleen discriminatoire uitingen

Bij zowel incidenten met een discriminatoir karakter als incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen is belediging de meest voorkomende verschijningsvorm. Bij incidenten met alleen discriminatoire uitingen zijn daarentegen, ten opzichte van incidenten met een discriminatoir karakter, veel meer incidenten geregistreerd waarbij sprake is van vernieling, rechts extremistische tekens/teksten, en bekladding/bekrassing. Incidenten met als verschijningsvorm bedreiging, mishandeling en pesten zijn weer sterker vertegenwoordigd

onder de incidenten met een discriminatoir karakter, de incidenten dus waarbij direct sprake is van discriminatie van een slachtoffer.

Figuur 11 Verschijningsvormen discriminatie vergeleken tussen incidenten met discriminatoir karakter en incidenten met alleen discriminatoire uitingen

3.2 Belediging ambtenaren in functie

Bij de 500 incidenten tegen ambtenaren in functie is bij 114 sprake van incidenten met een discriminatoir karakter. De overige 386 zijn incidenten, voornamelijk beledigingen, waarbij sprake is van discriminatoire uitingen. Om inzicht te geven in de incidenten waar ambtenaren in functie mee te maken krijgen, presenteren we in deze paragraaf *alle* incidenten ten opzichte van ambtenaren in functie - die met een discriminatoir karakter en die met discriminatoire uitingen - tezamen.

Figuur 12 Aantal incidenten ten opzichte van ambtenaren in functie over de jaren heen

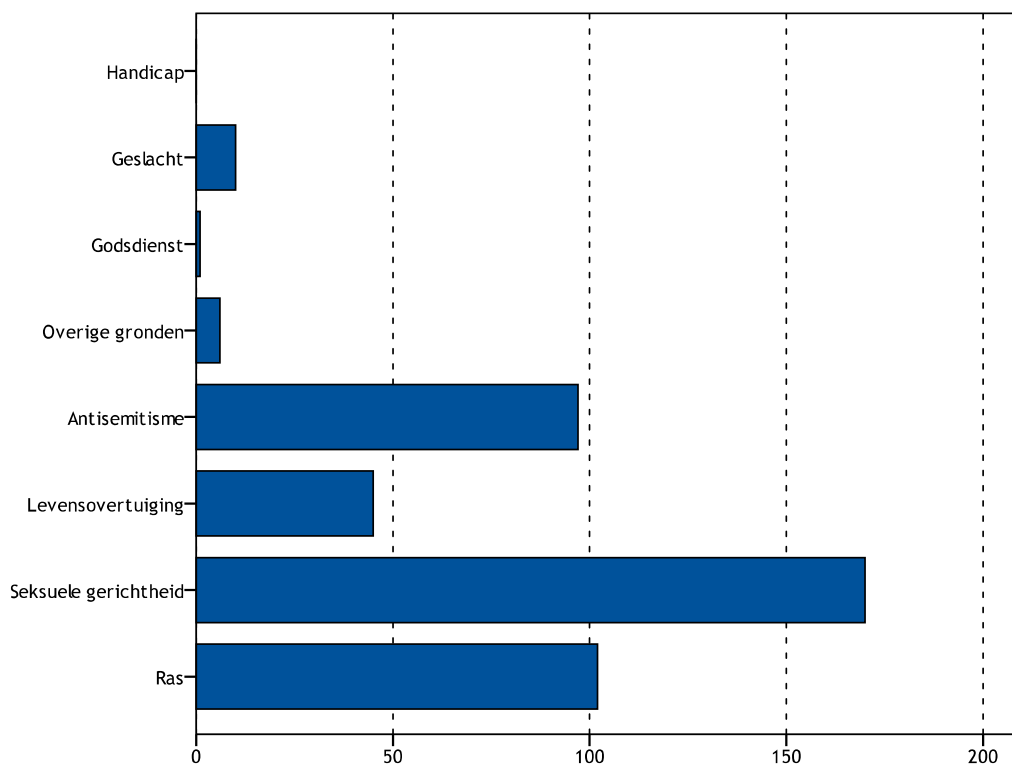

Figuur 12 laat zien dat het aantal geregistreerde incidenten met een discriminatoir karakter of waarbij sprake is van discriminatoire uitingen de afgelopen jaren is toegenomen. De vraag is nu of dit wordt veroorzaakt door een daadwerkelijke toename of doordat regiokorpsen hier een hogere prioriteit aan toekennen. De kans is overigens nog steeds groot dat het aantal hier geregistreerde incidenten tegen ambtenaren in functie slechts een fractie is van het aantal incidenten dat in werkelijkheid heeft plaatsvonden. Het is namelijk goed mogelijk dat ambtenaren in functie meerdere malen op dergelijke wijzen zijn beledigd, maar dat de hier geregistreerde incidenten slechts de incidenten zijn die hen deden besluiten er melding van te maken.

Ambtenaren in functie worden vooral gediscrimineerd of geconfronteerd met discriminatoire uitingen op grond van seksuele voorkeur, ras of antisemitisme. Het betreft bijna altijd beledigingen. Opvallend is dat in de regio's Rotterdam-Rijnmond (114) en Brabant-Zuidoost (116) veel meer incidenten plaatsvonden ten opzichte van ambtenaren in functie dan in de andere regio's. In andere regio's zien we dit type incidenten veel minder terug.

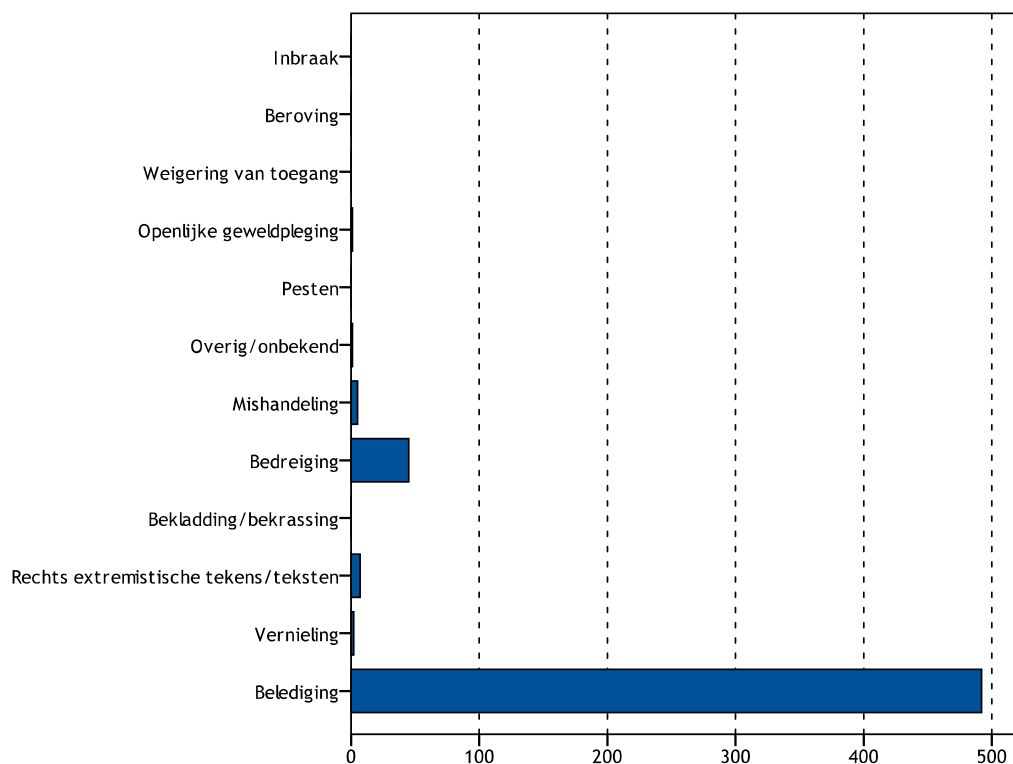
Ambtenaren in functie lijken vooral te maken te hebben met incidenten waarbij seksuele gerichtheid, ras, of antisemitisme de grondslag zijn (zie figuur 13). De incidenten tegen ambtenaren in functie met als grondslag ras zijn veelal (89%) te definiëren als incidenten met een discriminatoir karakter. De betreffende ambtenaar wordt dan bijvoorbeeld beledigd vanwege zijn huidskleur of culturele achtergrond. De incidenten tegen ambtenaren in functie met als grondslag seksuele gerichtheid of antisemitisme zijn vrijwel allemaal (98% en 94%) incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen.

Figuur 13 Aantal incidenten ten opzichte van ambtenaren in functie naar discriminatiegrond (n=431)

Figuur 14 hieronder, laat tot slot zien dat er bij incidenten met een discriminatoir karakter of met discriminatoire uitingen tegen ambtenaren in functie bijna alleen sprake is van belediging, eventueel samen met een andere verschijningsvorm van discriminatie.

Figuur 14 Aantal incidenten ten opzichte van ambtenaren in functie naar wijze van discriminatie

4 Incidenten naar regio

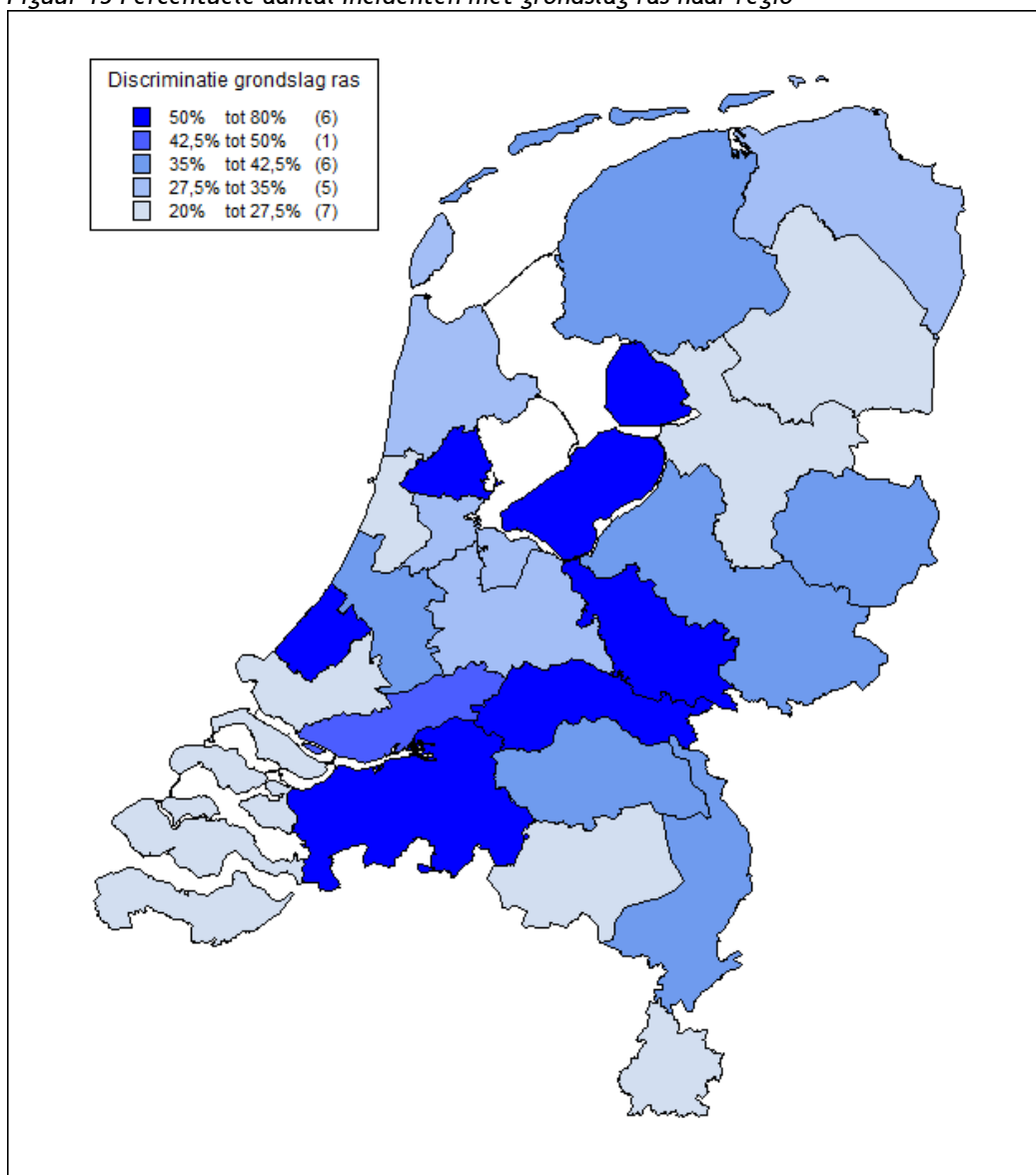
Dit hoofdstuk presenteert verschillen naar regio. Dit doen we aan de hand van kaarten die zijn onderverdeeld in de 25 politieregio's. In figuur 15 tot en met 19 presenteren we per regio het percentage incidenten waarbij bepaalde grondslagen en verschijningsvormen van discriminatie zijn geregistreerd. Figuur 20 en 21 laten per regio de procentuele toename (cq afname) zien van bepaalde typen incidenten.

De gegevens die worden weergegeven in de kaarten geven we eerst weer in een tabel. Per tabel is aangegeven welke gegevens met welke kaart corresponderen.

Tabel 7 Percentage incidenten naar grondslag per regio

Politieregio	Percentage grondslag ras (figuur 15)	Percentage grondslag seksuele ge-richttheid (figuur 16)	Totaal aantal incidenten
Amsterdam-Amstelland	30%	27%	588
Brabant-Zuidoost	25%	26%	343
Rotterdam Rijnmond	26%	25%	282
Noord-Holland-Noord	29%	33%	153
IJsselland	23%	36%	142
Zeeland	26%	32%	109
Midden- en West Brabant	53%	10%	107
Brabant-Noord	38%	15%	99
Groningen	35%	15%	86
Zuid-Holland-Zuid	45%	9%	86
Hollands Midden	41%	4%	84
Limburg Noord	36%	18%	80
Limburg Zuid	22%	16%	77
Flevoland	58%	21%	76
Twente	41%	16%	76
Noord- en Oost Gelderland	39%	15%	75
Friesland	37%	14%	74
Zaanstreek Waterland	57%	8%	49
Drenthe	22%	0%	46
Kennemerland	26%	26%	43
Haaglanden	53%	33%	30
Utrecht	31%	52%	29
Gelderland Zuid	65%	13%	23
Gooi en Vechtstreek	35%	22%	23
Gelderland Midden	80%	0%	15
KLPD	86%	0%	7
<i>Totaal</i>	<i>33%</i>	<i>22%</i>	<i>2.802</i>

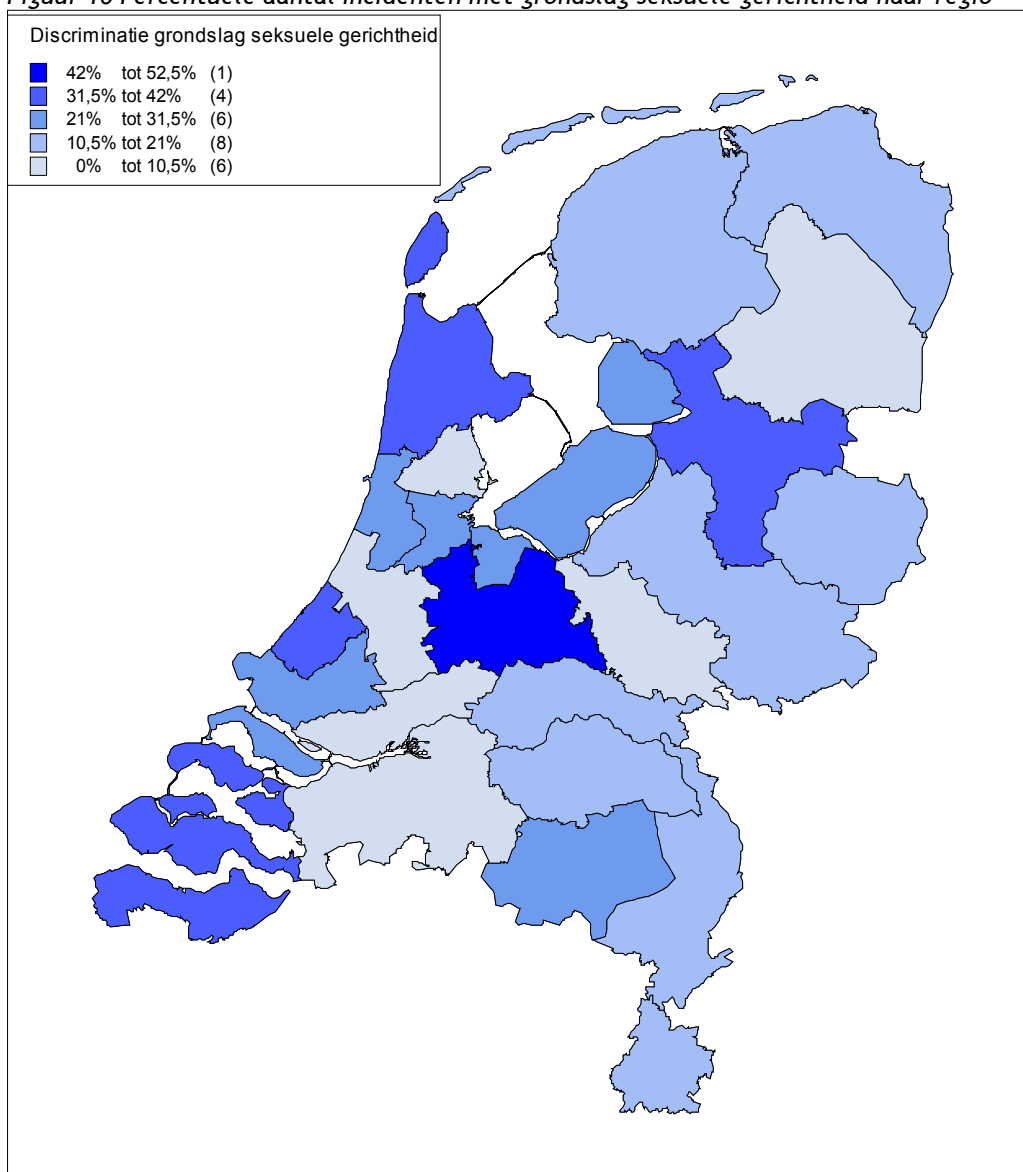
Figuur 15 Percentuele aantal Incidenten met grondslag ras naar regio

Relatief gezien komt de grondslag 'ras' het meest voor bij incidenten in de regio's Gelderland Midden, Gelderland Zuid, Flevoland, Zaanstreek Waterland en Midden- en West Brabant. Het komt relatief het minst voor in Limburg Zuid en Drenthe.

Figuur 16 Percentuele aantal Incidenten met grondslag seksuele gerichtheid naar regio

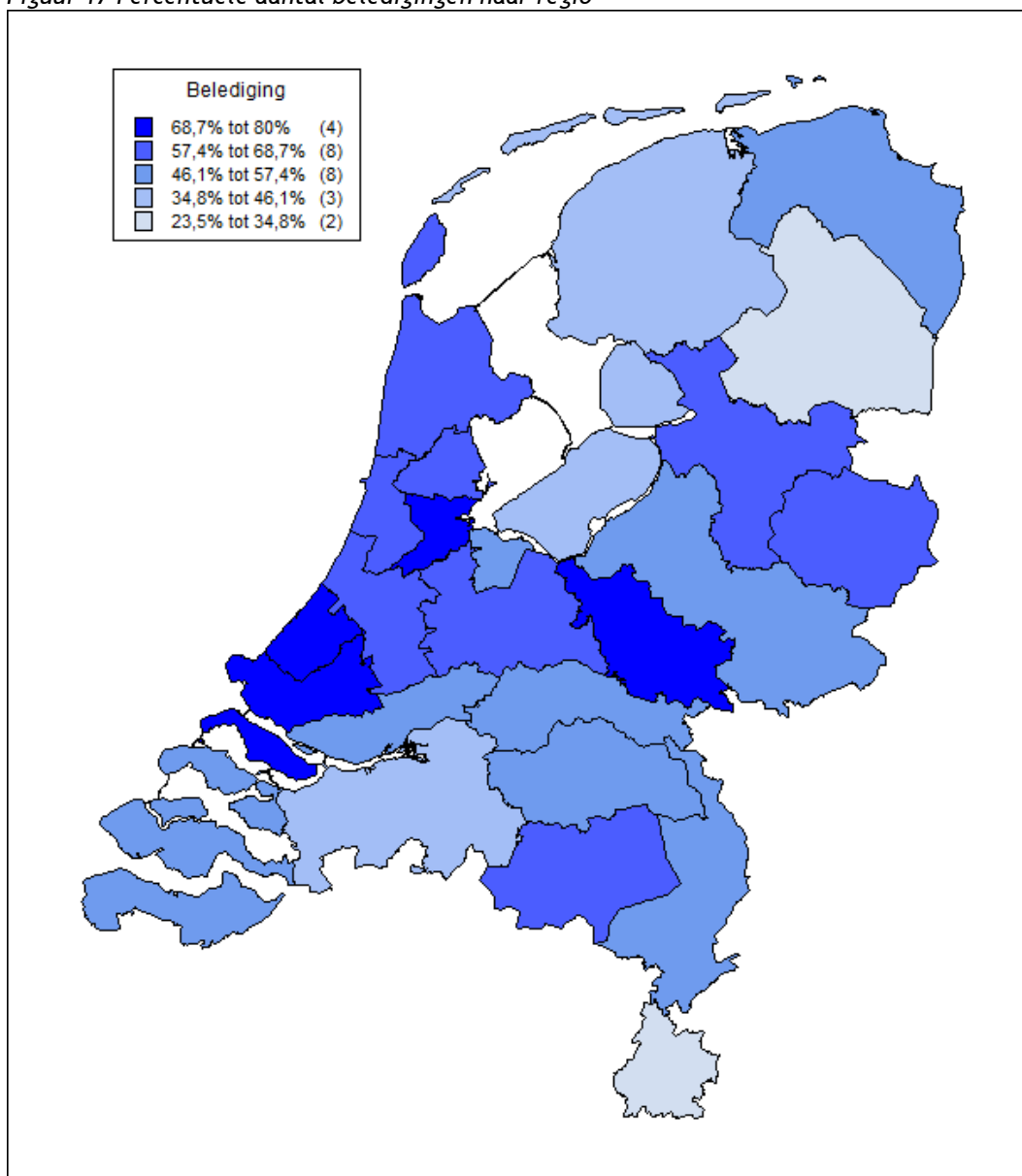

Incidenten met grondslag seksuele gerichtheid komen relatief het meest voor in Utrecht, Haaglanden en Noord-Holland-Noord. Dit type incidenten komt relatief het minst voor in Drenthe en Gelderland Midden.

Tabel 8 Percentage incidenten naar verschijningsvorm per regio

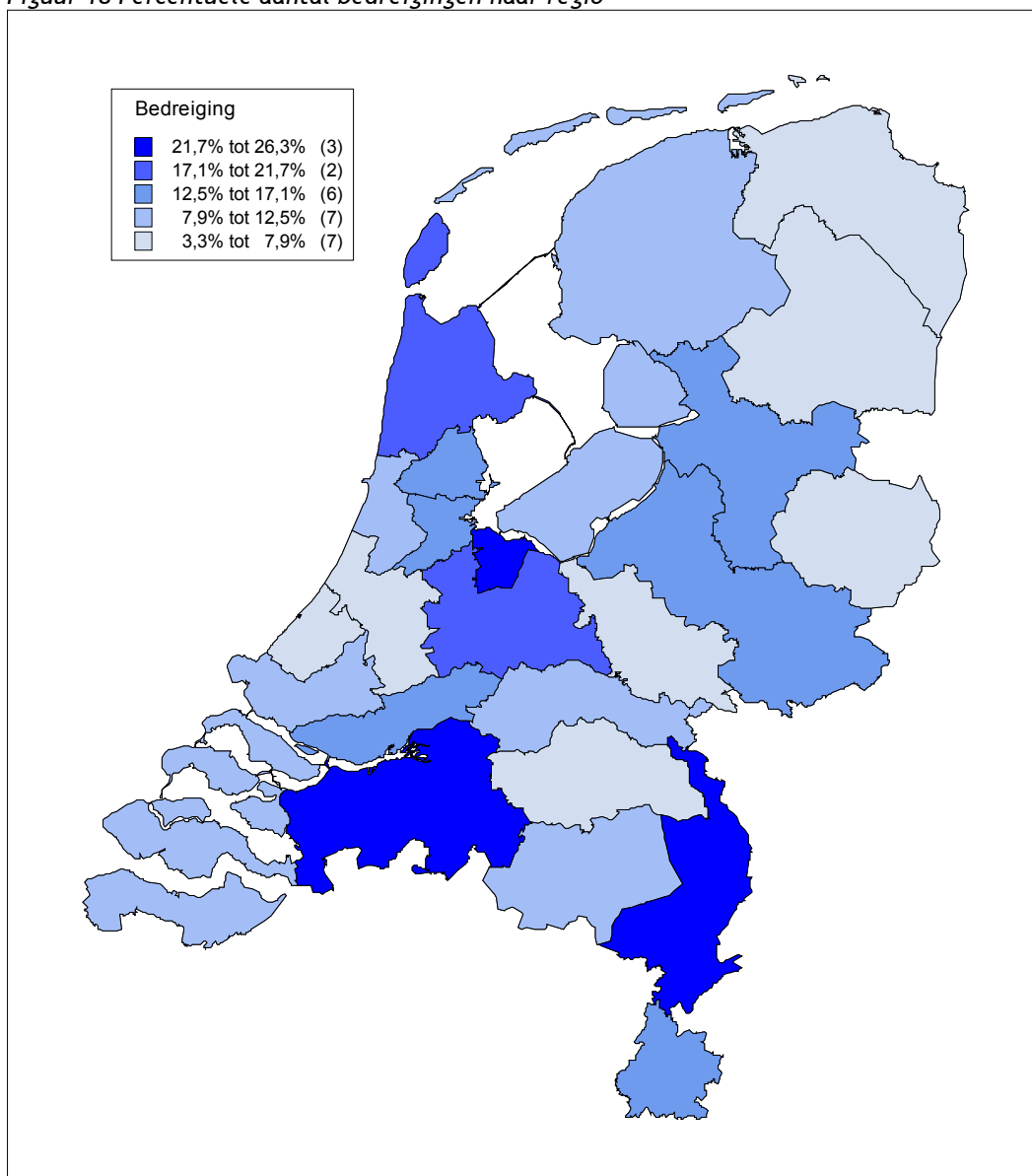
Politieregio	Percentage belediging (figuur 17)	Percentage bedreiging (figuur 18)	Percentage incident te- gen ambte- naar in func- tie (figuur 19)	Totaal aantal incidenten
Amsterdam-Amstelland	70%	15%	10%	588
Brabant-Zuidoost	69%	11%	34%	343
Rotterdam Rijnmond	74%	10%	40%	282
Noord-Holland-Noord	67%	20%	28%	153
IJsselland	65%	14%	29%	142
Zeeland	55%	10%	27%	109
Midden- en West Brabant	45%	25%	2%	107
Brabant-Noord	49%	7%	12%	99
Groningen	49%	7%	8%	86
Zuid-Holland-Zuid	56%	13%	9%	86
Hollands Midden	68%	6%	35%	84
Limburg Noord	50%	23%	5%	80
Limburg Zuid	34%	17%	4%	77
Flevoland	40%	12%	1%	76
Twente	61%	5%	9%	76
Noord- en Oost Gelderland	55%	13%	3%	75
Friesland	43%	10%	7%	74
Zaanstreek Waterland	59%	16%	6%	49
Drenthe	24%	7%	9%	46
Kennemerland	61%	12%	23%	43
Haaglanden	70%	3%	10%	30
Utrecht	66%	17%	0%	29
Gelderland Zuid	57%	9%	0%	23
Gooi en Vechtstreek	52%	26%	4%	23
Gelderland Midden	80%	7%	0%	15
KLPD	100%	0%	0%	7
<i>Totaal</i>	<i>61%</i>	<i>13%</i>	<i>18%</i>	<i>2.802</i>

Figuur 17 Percentuele aantal beledigingen naar regio

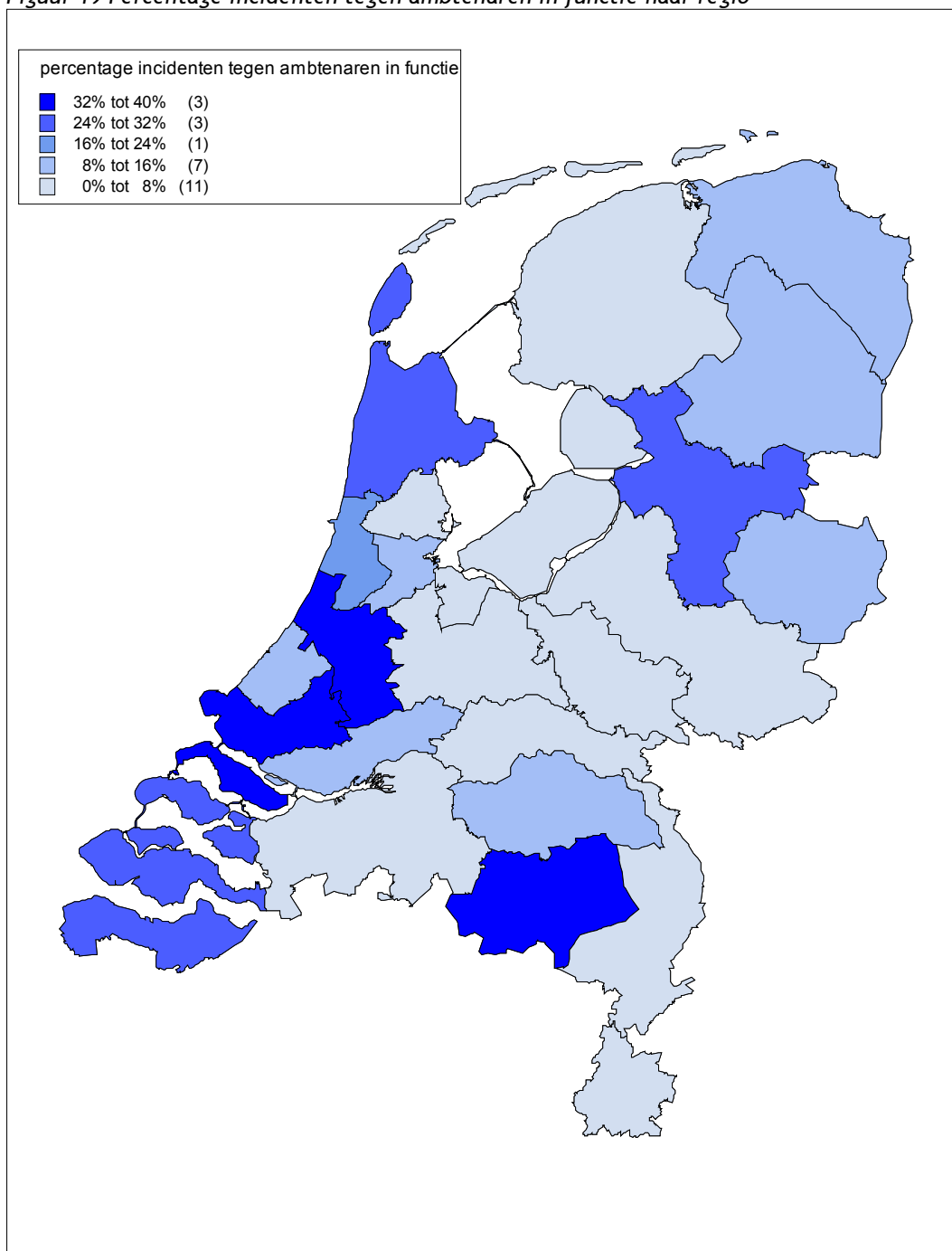
Beledigingen komen relatief het meest voor in Gelderland Midden, Rotterdam Rijnmond, Haaglanden en Amsterdam-Amstelland. Ze komen relatief het minst voor in Drenthe, Limburg Zuid en Flevoland.

Figuur 18 Percentuele aantal bedreigingen naar regio

Bedreigingen komen relatief het meest voor in Gooi en Vechtstreek, Midden- en West Brabant en Limburg Noord. Ze komen relatief het minst voor in Haaglanden, Twente en Hollands Midden.

Figuur 19 Percentage incidenten tegen ambtenaren in functie naar regio

In elf regio's worden relatief weinig incidenten tegen ambtenaren in functie geregistreerd. Relatief de meeste incidenten tegen ambtenaren in functie vinden we in Rotterdam Rijnmond, Brabant-Zuidoost en Hollands Midden.

4.1 Trendgegevens (2008-2011)

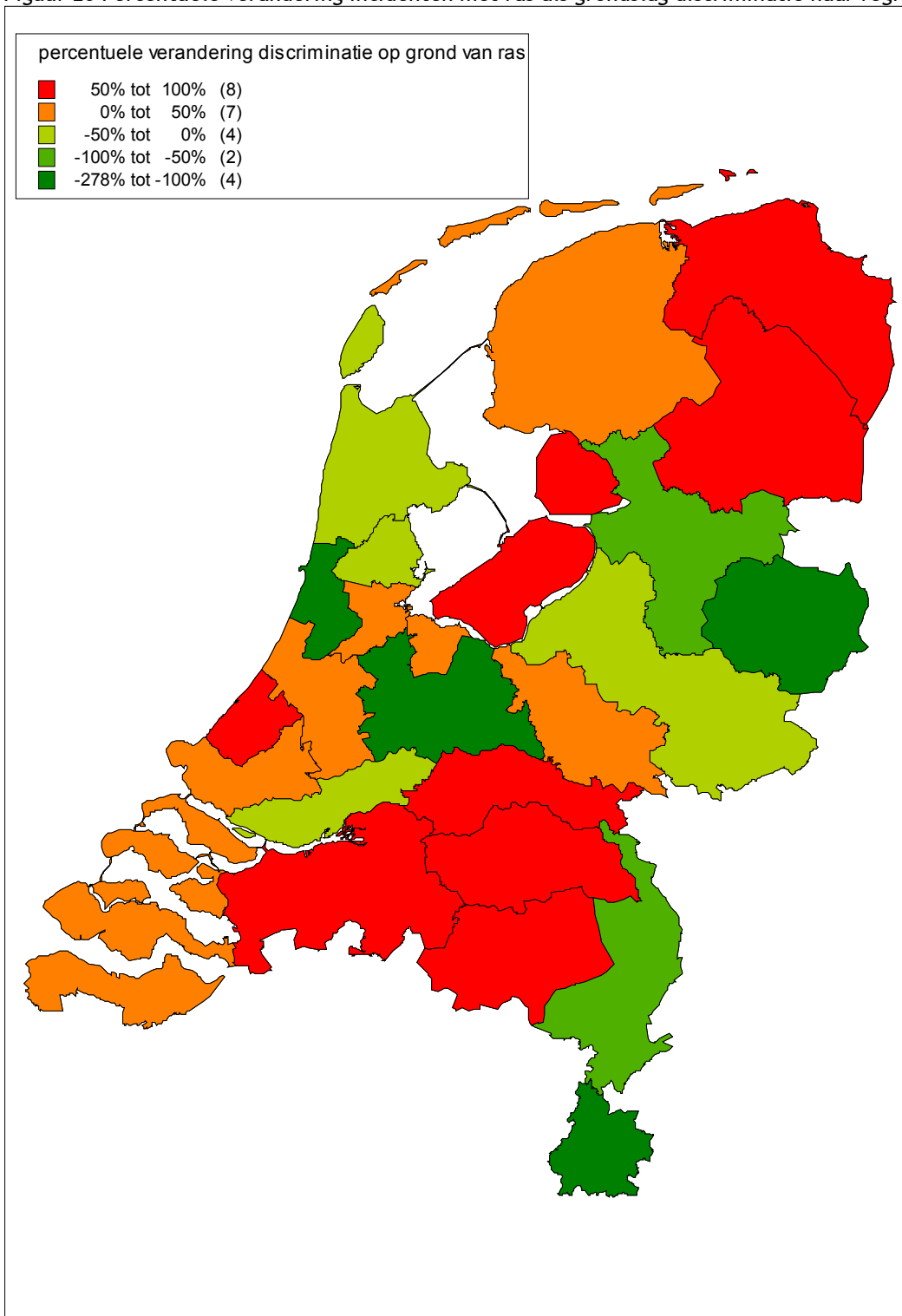
Deze paragraaf gaat in op een aantal trends binnen de 25 verschillende politieregio's. Dit geven we weer door middel van kaarten. Iedere politieregio heeft een kleur. Rood staat gelijk aan een toename, groen aan een afname en hoe donkerder de kleur hoe sterker de toe- dan wel afname van dit type incidenten.

Uit figuur 20 blijkt dat het aandeel incidenten waarbij ras de grondslag is in meer regio's is toegenomen dan is afgenomen. Het aandeel incidenten met de grondslag seksuele voorkeur is in minder regio's toegenomen dan het aandeel incidenten met ras als grond van de discriminatie.

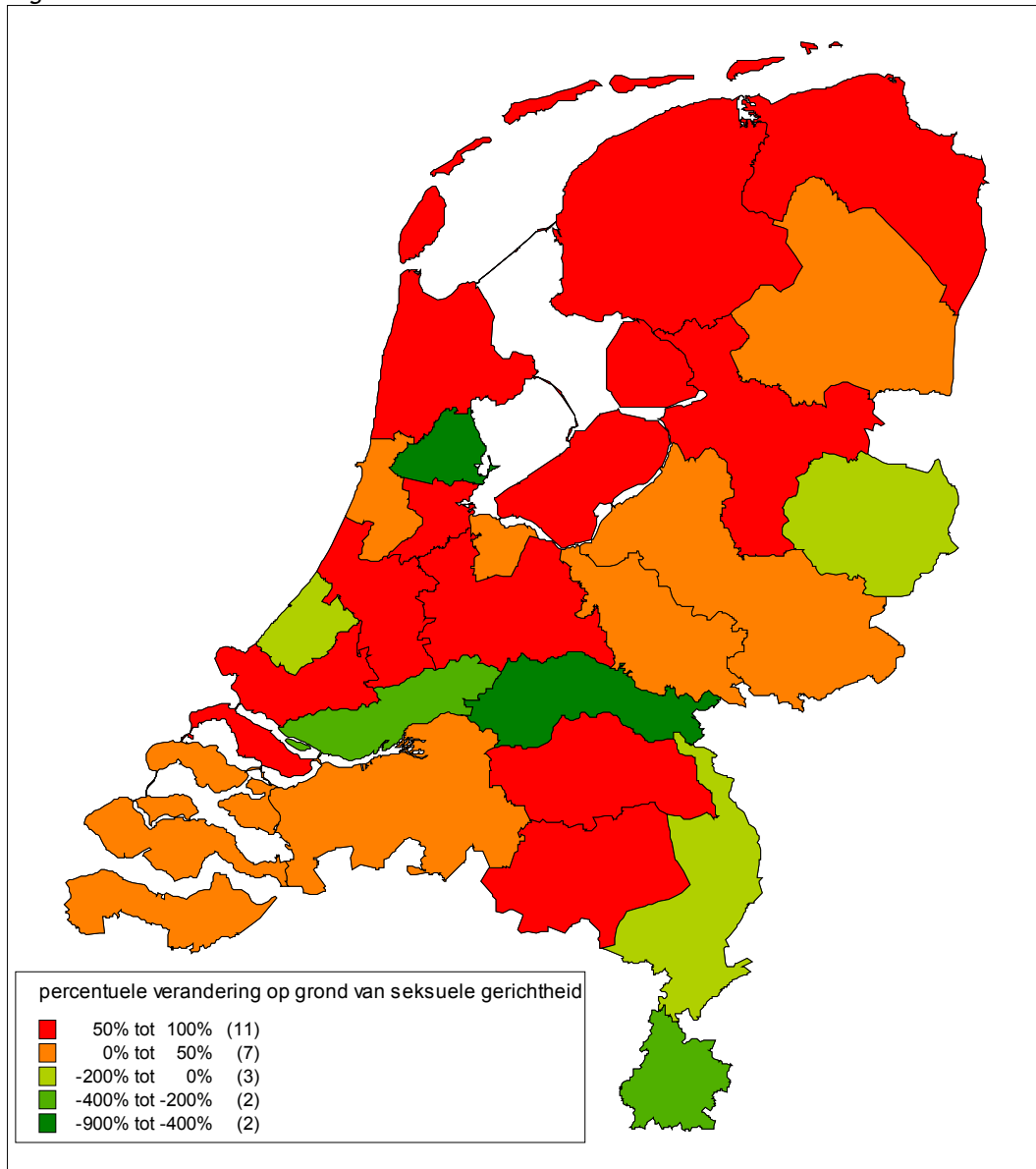
Tabel 9 Percentuele toename grondslagen in periode 2008-2011 per regio

<i>Politieregio</i>	<i>Percentuele verandering grondslag ras (figuur 20)</i>	<i>Percentuele verandering grondslag seksuele ge- richtheid (figuur 21)</i>	<i>Totaal aantal incidenten</i>
Amsterdam-Amstelland	11.43%	50.00%	588
Brabant-Zuidoost	52.33%	96.59%	343
Rotterdam Rijnmond	41.67%	89.86%	282
Noord-Holland-Noord	-6.67%	80.00%	153
IJsselland	-69.70%	72.55%	142
Zeeland	0.00%	31.43%	109
Midden- en West Brabant	50.88%	36.36%	107
Brabant-Noord	94.74%	80.00%	99
Groningen	50.00%	76.92%	86
Zuid-Holland-Zuid	-2.56%	-237.50%	86
Hollands Midden	14.71%	100.00%	84
Limburg Noord	-96.55%	-92.86%	80
Limburg Zuid	-188.24%	-350.00%	77
Flevoland	68.18%	81.25%	76
Twente	-119.35%	-116.67%	76
Noord- en Oost Gelderland	-20.69%	9.09%	75
Friesland	25.93%	100.00%	74
Zaanstreek Waterland	-3.57%	-650.00%	49
Drenthe	100.00%	0.00%	46
Kennemerland	-245.45%	18.18%	43
Haaglanden	100.00%	-30.00%	30
Utrecht	-277.78%	53.33%	29
Gelderland Zuid	100.00%	-900.00%	23
Gooi en Vechtstreek	37.50%	40.00%	23
Gelderland Midden	0.00%	0.00%	15
KLPD	0.00%	0.00%	7

Figuur 20 Percentuele verandering incidenten met ras als grondslag discriminatie naar regio

Figuur 21 Percentuele verandering incidenten met seksuele gerichtheid als grondslag naar regio

5 Conclusie en discussie

De politieregio's verzamelen op basis van een landelijk uniform zaaksformulier gegevens over discriminatoire incidenten om het criminaliteitsbeeld discriminatie in Nederland te monitoren. De gegevens worden ook gebruikt om discriminatoire incidenten te bespreken in het RDO, om af te spreken welke zaken moeten worden aangepakt.

In dit concluderende hoofdstuk beschrijven we eerst puntsgewijs de conclusies die voortkomen uit de door de politie geregistreerde discriminatoire incidenten. Daarnaast geven we aanbevelingen over een optimalisering van de verzameling van de gegevens ten behoeve van de monitoring van discriminatoire incidenten in Nederland.

De gegevens die als basis dienen voor de Poldis rapportage 2011 laten, net als bij de rapportages over 2009 en 2010 (De Wit & Sombekke, 2011; De Wit & Sombekke, 2010) een heel gevarieerd beeld zien over de stand van zaken op het gebied van discriminatoire incidenten in Nederland.

Ten aanzien van de hier gepresenteerde gegevens moeten we ons realiseren dat het in deze rapportage om de door de politie geregistreerde discriminatoire incidenten gaat. Dit geeft geen volledig beeld van de daadwerkelijke stand van zaken op het gebied van discriminatie in het land, onder meer omdat veel slachtoffers van discriminatoire incidenten hier geen aangifte van doen, maar ook omdat de prioriteiten bij de politiekorpsen soms verschillen en zij daardoor in verschillende mate incidenten registreren. Deze Poldis rapportage geeft dus een beeld van de door de regiokorpsen geregistreerde discriminatoire incidenten. De onderverdeling in incidenten met een discriminatoir karakter en incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen is een verandering ten opzichte van eerdere Poldis rapportages.

5.1 Inhoudelijke conclusies

- Het totaal aantal door de politie geregistreerde discriminatoire incidenten is in de periode 2008-2011 toegenomen van 2.238 tot 2.802 incidenten. Dit betekent dat de trend zich voortzet, met een stijging van 10% in de periode 2010-2011. Vanwege de kwaliteit van de gegevens is de conclusie dat het aantal discriminatoire incidenten is toegenomen echter te kort door de bocht. Het kan ook zijn dat de politie een hogere prioriteit toekent aan dit type incidenten.
- Er zijn grote verschillen tussen regiokorpsen te signaleren. In het aantal geregistreerde incidenten, maar ook in de toename of afname in de aantallen. Ondanks dat het totaal aantal geregistreerde incidenten is toegenomen, zijn er ook tien regio's waar in 2011 minder incidenten zijn geregistreerd dan in 2010.
- De meeste door de politie geregistreerde discriminatoire incidenten zijn beledigingen. Bij 1.717 van de 2.802 incidenten is hier sprake van. Ook vernieling (564 keer), rechts extremistische tekens/teksten (476 keer), bekladding/bekrassing (446 keer) en bedreiging (365 keer) zijn relatief vaak geregistreerd. Incidenten als inbraak en beroving met een discriminatoir karakter lijken zeldzaam te zijn (zie figuur 5, bladzijde 13).
- Mannen zijn veruit in de meerderheid onder de daders (in 2011 bijna 85%) en onder de slachtoffers (in 2011 bijna 70%). Onder de slachtoffers vinden we ruim twee keer zoveel vrouwen als onder de daders (figuur 7, bladzijde 15 en figuur 8, bladzijde 16).

- Het aantal discriminatoire incidenten met seksuele gerichtheid als grondslag van de discriminatie is licht afgenomen. Dit beeld varieert echter per regiokorps, in een aantal korpsen is dit aantal sterk toegenomen, in een aantal andere korpsen is het juist sterk afgenomen.
- Het aandeel geregistreerde incidenten met alleen discriminatoire uitingen verschilt sterk per regiokorps. In een enkele politieregio is hiervan bijvoorbeeld sprake bij minder dan tien procent van de geregistreerde discriminatoire incidenten, terwijl dit in andere politieregio's bij meer dan zestig procent van de geregistreerde incidenten het geval is.
- De grondslagen van discriminatie verschillen erg tussen incidenten met een discriminatoir karakter en incidenten met discriminatoire uitingen. Bij incidenten met een discriminatoir karakter - incidenten dus waarbij sprake is van 'directe' discriminatie - zijn de grondslagen voornamelijk ras en seksuele gerichtheid. Bij incidenten met discriminatoire uitingen wordt vooral beledigd op grond van seksuele gerichtheid, levensovertuiging en antisemitisme.
- Ook de verschijningsvormen van discriminatie verschillen tussen incidenten met een discriminatoir karakter en incidenten met discriminatoire uitingen. Bij incidenten met een discriminatoir karakter is de verschijningsvorm in de meeste gevallen belediging. Bij discriminatoire uitingen is belediging ook de meest geregistreerde verschijningsvorm van discriminatie, maar daarnaast worden naar verhouding 'bekladding', 'rechts extremistische tekens en teksten' en 'vernieling' vaker geregistreerd.
- Het aantal door de politie geregistreerde discriminatoire incidenten tegen ambtenaren in functie is toegenomen. In 2010 waren dit er nog 324, in 2011 zijn dit er 500. De geregistreerde incidenten tegen ambtenaren in functie betreffen vooral incidenten waarbij alleen sprake is van discriminatoire uitingen waarbij de daders beledigen op grond van seksuele gerichtheid of antisemitisme.

5.2 Registratie van discriminatoire incidenten door de regiokorpsen

Een belangrijke aanbeveling op basis van deze rapportage en de voorgaande rapportages, blijft dat een eenduidige registratie in alle regio's een enorme verbetering zal betekenen. Op basis van de regionale verschillen die we ook weer in deze rapportage terugzien is al door het LECD besloten om een aantal verbeteringen door te voeren, om in de toekomst vanuit alle regio's een eenduidig beeld te kunnen krijgen. Zo is er in 2011 in samenwerking met de regio's een nieuw en verbeterd zaaksformulier ontwikkeld. Deze vernieuwde versie is eind 2011 landelijk ingevoerd. Door de regio's worden nu conform dit landelijke format de geregistreerde incidenten ingediend. Tevens is er een handleiding ontwikkeld voor het invullen van het vernieuwde format. Het verbeterde zaaksformulier is stap één in het verbetertraject. Een andere belangrijke verbetering betreft de update van de query waarmee de discriminatieincidenten uit de politieregistratie worden onttrokken. Op dit moment is de query nog niet zodanig dat hij in alle regio's als nuttig en ondersteunend wordt ervaren. Vandaar dat in 2012 extra aandacht wordt besteed aan de analyse methode die door de regio's worden gehanteerd om de incidenten uit het BVH te onttrekken. In het najaar van 2012 worden de voorstellen hieromtrent gepresenteerd. Dit moet uiteindelijk leiden tot een query die in alle regio's op dezelfde manier wordt gedraaid en dus eenduidige gegevens over het gehele land oplevert.

6 Literatuur

Bon, S. van, Dinsbach, W., Lechner, C. & Peucker, M. (2012). *Registration of complaints about discrimination in the Netherlands and in Germany*. Rotterdam/Bamberg: Art.1, kenniscentrum discriminatie Nederland/European forum for migration studies.

Commissie Gelijke Behandeling (2011). *CGB Jaarverslag 2010*. Utrecht: Commissie Gelijke Behandeling.

Coenders, M. (2011). *Klachten en meldingen over discriminatie in 2010. Landelijk overzicht van klachten en meldingen geregistreerd door gemeentelijke antidiscriminatievoorzieningen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

LBA (2010). *Kerncijfers 2010. Overzicht discriminatieklachten en meldingen*. Landelijke Brancheorganisatie van Antidiscriminatiebureaus.

MDI (2011). *Jaarverslag 2010*. Amsterdam: Stichting Magenta, Meldpunt Discriminatie Internet.

Wetboek van Strachrecht (2008). *Strafrecht. Tekst & Commentaar (zevende druk)*. Deventer: Kluwer.

Wit, W. de & Sombekke, E. (2011). *Poldis 2010. Criminaliteitsbeeld discriminatie*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.

Wit, W. de & Sombekke, E. (2010). *Poldis 2009. Criminaliteitsbeeld discriminatie*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.